

Prevence šikánování

Aneb když ve třídě není bezpečno...

Martin Hofman, 2016

Statistika úvodem...

- Tři reprezentativní výzkumy v rozpětí let 2000 - 2005: v ČR se potkává s šikanou přibližně 40 % žáků na ZŠ.
- sdružení Aisis: „Někteří ředitelé, kteří tvrdí, že u nich šikana nebyla a není... Rodiče by se měli ptát vedení škol, zda mají program proti šikanování a i podle toho posuzovat, zda je škola bezpečná či není.“
- sdružení Aisis, 2005: nejčastější formou šikany, kterou ve třídě zažívají více než dvě třetiny šikanovaných dětí je **posmívání, pomluvy a nadávky**. Fyzickou šikanou (fackování, kopání či rány pěstí) trpí nejméně každý desátý šikanovaný. 21 % dětí je šikanováno každý den, 25 % každý týden, 22 % zhruba jednou měsíčně a 31 % nejméně jednou za rok. Nejčastěji je agresor jeden (34 %) či dva (24 %). Častěji šikanují chlapci (68 %) než dívky (20 %). Šikana se vyskytuje jak ve třídě, tak i ve škole v obdobné míře. Ve čtvrtině případů šikanovanému pomohla třídní učitelka či kamarádi (shodně 25 %), pomoc rodičů přišla v 12 %. Bohužel v 21 % nepomohl nikdo. Šikanování žáci se nejčastěji svěřují kamarádům (45 %) a rodičům (39 %). Šetření provedené sdružením Aisis proběhlo na základních školách, odpovídalo 1358 žáků 5. - 8. ročníků.

Co je a co není šikana

- Je snadné rozlišit šikanování a škádlení?

- 4 typy škádlení:

Přátelské - jemné, oboustranné, lehké, ovsěžující

Divoké - silní, zdatní, obvykle jsou síly vyrovnány

Neobratné škádlení - neúmyslnost zranění

Agresivní - už blízko k šikaně, ale jednorázové

Stadia šikany dle Koláře (1997)

- **První stadium: Zrod ostrakismu**

Mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

- **Druhé stadium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace**

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese.

- **Třetí stadium (klíčový moment): Vytvoření jádra**

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.

- **Čtvrté stadium: Většina přijímá normy**

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

- **Páté stadium: Totalita neboli dokonalá šikana**

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“. Žáci jsou rozdělení na dvě sorty lidí, které jsem pro přehlednost označil jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná.

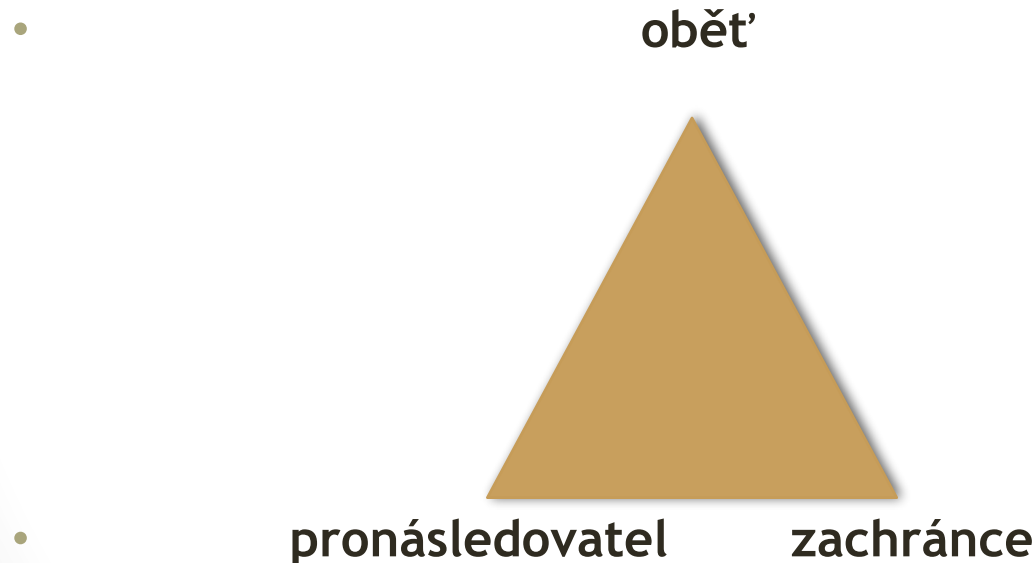
Kritické aspekty

- “Sranda”
- “Bonzování”
- “Může si za to, je divnej”
- “Může si za to, měl se bránit”

- Inkluze jako výzva a příležitost

Trojúhelník závislosti

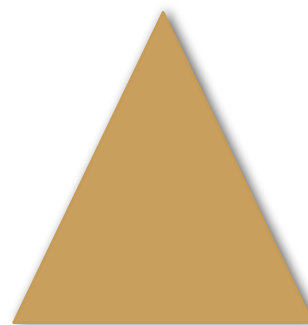
- teorie navazuje a souvisí s PBSP a TA.
- formuje se v dětství, tak to zažíváme jako normu, proto je trojúhelník jako mentální i akční schéma spíše nevědomý, prožitkový

Trojúhelník autonomie

- Tři aspekty změny k trojúhelníku autonomie:
- 1) proces učení - učit se vidět a rozumět, rozvíjení kapacity reflexe a sebereflexe
- 2) učit se čemu a jaký způsobem „říkat“ ne, stanovování hranic, ohraničování se
- 3) čemu a jak říkat ano, ano totiž automaticky nevyplývá z ne. Tzn. místo mechanickýho ne hledat čemu řeknu ano. Nejen ne, ale takhle ne a takhle jo.

posilovaný

motivátor

posilující

Typy agresorů (Kolář, 2001)

- **Drsňák** - hrubý, impulzivní, s energetickým přetlakem, kázeňskými problémy, narušeným vztahem k autoritě, specifika rodinné výchovy - častý výskyt agrese rodičů
- **Slušňák** - slušný, kultivovaný, šlechtěný, narcistický, zvýšeně úzkostný, někdy se sadistickými tendencemi, ubližování je skryté, rafinované, mnohdy oblíbenec dětí a učitelů
- **Srandista** - výmluvný, společenský, mnohdy vlivný, šikanuje pro pobavení sebe a ostatních

Zakrývací systém (Kolář, 2001)

Komplot velké šestky

- Mechanismy, které brání vyšetřování šikany a uzdravení skupiny se v mnoha případech vymykají běžnému selskému rozumu. Čím je šikana pokročilejší, tím je dokonalejší zakrývací a protiúzdavný systém. Etoped Michal Kolář tento systém nazývá "komplotem velké šestky", podle základního počtu aktérů. Ve své konečné podobě se projevuje tím, že
 - oběť nedokáže podrobně vypovídat o tom, čemu byla vystavena,
 - agresori úporně, přesvědčivě a organizovaně lžou,
 - většina ostatních spolužáků také lže nebo nechce vypovídat; objevují se falešní svědkové,
 - rodiče agresorů jsou přesvědčeni, že jejich děti byly nespravedlivě nařčeny, někdy se snaží dokonce vyvolat dojem, že agresorem je oběť,
 - rodiče oběti mají většinou strach o osud svého dítěte a bojí se dalšího vyšetřování,
 - při pokročilé šikaně brání nevědomě vyšetřování i pedagog.

Spiknutí ochránců

Zakrývací systém

- **Obranné mechanismy vůči stresu - obecné - popření, vytěsnění, racionalizace**
- **Mechanismy morální vyvázanosti - sebeobelhávající triky, přehlížení a zkreslování „jsou to jenom děti“, „takhle si hrají“, výhodné srovnání „to na vojně byla...“, přenesení odpovědnosti „to není věc školy“, atribuce viny na oběť „je přece divnej, jinak by mu to nedělali“, ospravedlní „musí se otrkat, nevadilo mu to...“**

Hra se strachem

- **Skrýváme svůj strach a využíváme strachu druhého**
- **Aspekt komplementarity, závislosti oběti - agresora**
- **Aspekt slasti z bolesti**
- **Aspekt Stockholmského syndromu**

Postoj skupiny (Kolář, 2001)

- Otevřený nesouhlas
- Zastržený nesouhlas
- Lhostejnost - mě se to netýká
- Ambivalence - přitahuje mě to, ale mám i strach
- Přetahování a hry - diváci a koloseum
- Souhlas
- Aktivní přidávání se

Základní formy šikany (Kolář, 2011)

Šikana podle typu agrese - prostředku týrání: fyzická, psychická a smíšená šikana, kyberšikana - jako specifická forma psychické šikany.

Šikana podle věku a typu školy: šikana mezi předškoláky, žáky prvního stupně a druhého stupně, uční, gymnasisty..., šikana mezi vysokoškoláky.

Šikana z genderového hlediska: chlapecká a dívčí šikana, homofobní šikana, šikana chlapců vůči děvčatům, šikana dívek vůči chlapcům.

Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení: na jedné straně škola s demokratickým vedením a na druhé straně škola, případně výchovný ústav, kde je tvrdý hierarchicko autoritativní systém.

Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů: šikana neslyšících, nevidomých, tělesně postižených, mentálně retardovaných žáků apod.

Schéma 1: Základní scénář pro počáteční šikanu s běžnou formou (Kolář, 2011)

1. Odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany

2. Rozhovor s informátory a oběťmi

3. Nalezení vhodných svědků

4. Individuální rozhovory se svědky

5. Ochrana oběti

6. Předběžná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovoru

a) Rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření)

b) Rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku)

7. Realizace vhodné metody

a) Metoda usmíření

b) Metoda vnějšího nátlaku (výchovní pohovor nebo výchovní komise)

8. Třídní hodina

a) Efekt metody usmíření

b) Oznámení potrestání agresorů

9. Rozhovor s rodiči oběti

10. Třídní schůzka

Schéma 2: Základní krizový scénář pro výbuch skupinového násilí (Kolář, 2011)

První (alarmující) kroky pomoci

1. Zvládnutí vlastního šoku – bleskový odhad závažnosti a formy šikany
2. Bezprostřední záchrana oběti, zastavení skupinového násilí

Příprava podmínek pro vyšetřování

3. Zalarmování pedagogů na poschodí a informování vedení školy
4. Zabránění domluvě na křivé výpovědi
5. Pokračující pomoc oběti (přivolání lékaře)
6. Oznámení na policii, paralelně - navázání kontaktu se specialistou na šikanování, informace rodičům

Vyšetřování

7. Rozhovor s obětí a informátory
8. Nalezení nejslabších článků nespolupracujících svědků
9. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky
10. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi agresory

Léčba

11. Motivace a vyšetřování agresorů, vyšetřování svědků

Školní program proti šikanování

- zmapování situace - analýza a evaluace (před a po zavedení programu a také v jeho průběhu);
- motivování pedagogů pro změnu;
- společné vzdělávání a supervize všech pedagogů;
- užší realizační tým (zástupce vedení - nejlépe ředitel, zástupci třídních učitelů z 1. a 2. stupně, zástupce družiny, školní metodik prevence, výchovný poradce, školní psycholog atd.);
- společný postup při řešení šikanování (šest skupin základních scénářů);
- primární prevence v třídních hodinách;
- primární prevence ve výuce;
- primární prevence ve školních i mimoškolních programech mimo vyučování;
- ochranný režim (demokraticky vytvořený smysluplný školní řád, účinné dohledy učitelů);
- spolupráce s rodiči (vhodný způsob seznámení s nekompromisním bojem školy proti šikaně, například na webových stránkách, pomocí informativního dopisu a při třídních schůzkách);
- školní poradenské služby;
- spolupráce se specializovanými zařízeními;
- vztahy se školami v okolí (domluva ředitelů na spolupráci při řešení šikany, kdy se jí účastní žáci z různých škol).

Zdroj: Metodický pokyn k řešení šikanování na školách a školských zařízeních, č. j. MSMT-22294/2013-1.

Kompetence psychologa

- klíčová oblast působení ŠP
- návrh a realizace preventivních aktivit a strategie
- poradenství před vyšetřováním, případná účast na vyšetřování (pozorování, analýza klimatu), interpretace diagnostiky, vyhodnocení situace
- poradenství ŠPP, TU
- podpora při jednání školy s rodiči
- návrh intervence

Mapování klimatu třídy

- dotazníky: B-3, B-4, My Class, dotazník ubližování
- hry a techniky:
- souostroví třídy
- ostrov bot
- bubáci
- horké křeslo, bodlák a růže
- osobností poker

Doporučená literatura

- Kolář, M. (2001) Bolest šikanování. Portál.
- Kolář, M. (2011). Nová cesta k léčbě šikany. Portál.
- Metodický portál www.odyssea.cz
(Metodiky a lekce OSV: <http://odyssea.cz/metodiky-osv.php?cast=lekce-osv>)

